

Első személyes találkozás – első verseskötet

„*pentek reggel érkezünk – Ali*” – nézem a régi távirat négy szavát. Van ennél egyszerűbb? Ma már alig elképzelhető, hogy mennyi megfontolás, előkészítés, izgalom, intézkedés áll mögötte.

Voltaképpen 1962. év eleje óta újra előkerül a régi s az éveken át szunnyadó terv: menjek én Kolozsvárra, vagy jöjjenek ők Budapestre. Esetleg mind a két változat megvalósítható. „*Tudod mit, gyere a legközelebbi lbusszal, vagy ahogy lehet tőletek, gyere, kirándulj, kéljutazz vagy gyalogolj. [...] Mi, úgy néz ki, a nyáron megyünk kb. két hétre Pestre, lehet hamarabb. Idejében tudni fogjuk*” – ez áll Ali levelében februárban.¹ Előlegként, biztatásul a levél túloldalán, kézírással egy verset is kapok (*Világkép*). Hallom benne a régi költői hangot, látom a végtelennel és testközellel méretkező lírikusi víziót („*Szülőfalvak kicsi képe, / megy a végtelen elébe // s szétszakad vagy kiegészül / míg az ember élni készül*”). S a levél végén ígéretes kilátásokkal kecsegtet irodalom-ügyben: „*rövidesen kilóval kapsz verset (nem tudom mit kezdesz vele) egyelőre egy melléklet túl*”. A „kilónyi vers” bizonyosan a készülő verseskötet reményére vonatkozik. Hát igen. Immár hat éve szó van a kölcsönös, személyes látogatásról, s eddig hiába. Levelezünk valódi beszélgetés helyett, holott: „*...én rossz levélíró vagyok, láthatad*”, szól a beismerés. Mindezek után most már az élőszónak kell következnie. „*Írj és főleg várunk.*”

Ezt az év eleji nekibuzdulást március végén követi csak újabb levél.² Valószínű elégedetlenkedtem közben küldött leveleimben, mert Ali békítget. De hiszen a legmegnyugtatóbb, az örömteli magyarázat, hogy első verseskötetével lehet elfoglalva, s ennek megjelenése rövidesen várható. A szokásos önironikus, viccelődő komolysággal harangozza be:

Azt a lelki szakadékot, amit az utóbbi évek produkáltak nagy szellemeink közé, betölteni remélem minél hamarabb. Mint viadukt ível majd át rajta az, hogy az idén végre azt remélem találkozunk.

¹ Kolozsvár, 1962. február 6.

² Kolozsvár, 1962. március 28.

Addig is hordalék gyanánt eme szakadékba lököm néhány nap múlva megjelenő első kötetemet. Igyekszem, ahogy lehet, eljuttatni hozzád.

A „néhány nap” majdnem szó szerint beigazolódik: április elején valóban napvilágot lát a *Hangok a tereken* című kötet, a Forrás-sorozat elsői közt. Ez a fontos esemény közelebb hozza az utazási terveket is. *„Úgy tervezem, hogy most a könyv kapcsán pénzem is lesz végre, és beadhatom az útlevelet. Kb. júli-aug.-ra gondolok. Anikónak akkor lesz vakációja.”* Más, gyakorlati ügyektől is függ még a terv. *„Nehézség akörül van csak, hogy most végre kenyérbe estem, van állásom³, és alkalmazásomtól számított egy éven belül nem jár szabadság. Ezt kell még megoldani.”* Nagy betűkkel figyelmeztet: *„De TE JÖHETNÉL.”* Valóban igaz, amit ír: *„az Ibusz, ahogy vesszük észre, hamar és mozgékonyan intézi az ilyesmit.”* Számomra, albérletben lakó kezdő tanár számára azonban nem olyan kézenfekvő ez a lehetőség. (Tanév közben semmiképp sem mehetnék, munkahelyem is új.) Mindkettőnknek még hivatalos kötelezettségeknél kell eleget tennünk.

Kellemes megtiszteltetésként olvasom, hogy ő munkájába bele-
szőtte eszmecsereink egy-egy mozzanatát is. *„Mellesleg az államvizsga dolgozatom (még akkor, 59-ben) valamelyest támaszkodott a József Attila vázlatodra, amit még 58-ban küldtél.”* Mentegetőzik, hogy olyan rapszodikusan ír. Majd a rá jellemző hirtelen ugrással folytatja a gondolatmenetet:

...De azt hiszem a rendes dolgok érdek és érdem nélkül valók, az a kutyakötelességünk, hogy úgy legyenek. Az ember sose tudja, hogy milyen arcot vág majd a képen, ha elkészül, az ember nem tudja, milyen képe kerekedik ennek az egésznek amit tud és él, de csak töredékét jelöli a szó, egy levélnyi. Úgy hogy – ha ehhez még hozzáadjuk, hogy nem szeretek levelet írni – szörnyen nehéz azt a nagy levelet megírni, ami megengesztelne téged. Mert semmi különös, különleges nem emeli ki az embert éveken át; én is ezalatt a szűklevelű néhány év alatt csak éltem, nem emlékszem említésre méltóra.

³ Aladár első állása a bukaresti székhelyű Irodalmi Könyvkiadónál, annak kolozsvári fiókjánál van.

Semmit – vagy nagyon is sokat mondó elmefuttatás ez? Nyakatekert vagy inkább ál-nyakatekert? Lényegében őszinte, igaz, most éppen szórakozott, elnagyolt. Tréfás fenyegetéssel veti végét: *„Ejnye, Klári, Klári! Kerülj te csak a kezemügyébe! Lehet eszembejut még valami megíratlan.”* *„Addig is maradj meg szeretetünkben és áldásomban. Ámen.”*

Ám június végén az ő levele kezdődik panasszal:⁴ *„A hallgatás, melynek ködébe burkolóztál, csábos és talányos.”* Vajon valóban nem írtam volna? Vagy a posta vált megbízhatatlanná? A hosszabb napi utazással járó tanári munka kötött le, s mellette a nagy buzgalommal készített bölcsészdoktori értekezés, tanulmányírás? Mindenesetre az idézett levél tanúsága szerint a kapcsolat, a bizalom nem szakadt meg. Ellenkezőleg: most születik meg a nagy döntés. *„...elhatároztuk, hogy kiszállunk terepre: vagyis Budapestre.”* S most már a gyakorlati szervezés kérdései következnek. Az útlevélkérés beadásához akkor elsőként meghívólevél kellett. A *„bűvös formula”*: *„gyertek, lakásotokról és eltartásotokról gondoskodunk”*. Megtiszteltetésként ér, de magától értetődőnek tartom, hogy tőlem kéri Ali ezt a formulát, holott (később tapasztalom, mily igaz) *„rengeteg rokonunk van odaát, nekem is, nejemnek is”*. Tréfásan *„azért kérünk tőled levélkét, hogy össze ne verekedjenek”*. Tréfa ez, de bölcs a meggondolás: egy hasonszórú kortárrsal szemben nem köt udvariasság. *(„Ugyanis mi úgysem laknánk egyiknél sem, és nem kosztolnánk egyiknél sem, de ezt egyrészt nehéz elhitetni, amíg nem látják, hogy így van, és még nehezebb megértetni, hogy így jobb, mert ha alkalmatlan is a vendég, a rokon már ambícióból se egyezhet bele, hogy máshol üssön tanyát, hol van akkor a legendás, önmegtagadó vendég- és rokon szeretet stb. stb. stb. stb.”)* A munkahelyi szabadság lehetőségei szerint azonban az utazás tervezett ideje változik. *„Kb. aug. 20 – okt. 1. között”* terveznék az utat: *„...ezen időszakban [...] ne lógj le Paksra stb.”* A korabeli utazási feltételeket ajánlatos különös gondossággal kezelni. Ezért a körültekintő megfogalmazás. Egyébként is: még nem ismerjük egymást személyesen, s még ismeretlenebbek országaink hasonló, de mégsem azonosítható társadalmi körülményei. Fontos így a félreérthetőség vagy a vigyázatlanság kiküszöbölése. Erre

⁴ Kolozsvár, 1962. június 21.

vall a levél utóirata: *„Kérem a levelet előlről újra olvasni. Érzem, hogy felületes voltál! Itt nagy összhatás búvik meg a páratlan-hülye részletek mögött.”* Külön levelezőlapra érkezik nekem a hasonló meghívás. Itt a hivatalos szöveg mellett helyet kap Ali játékos humora, fellépnek fiktív rokonvilágunk szereplői: *„Az idő jó, mindnyájan jól vagyunk. Matild néni külön csókjait küldi. Emil bácsiékna üzenjük, hogy jöhetnek ők is. Puszijuk a gyerekeket is. Szóval várunk, sok csók: Anikó és Ali.”*⁵ Később még egy hasonló meghívó-lap érkezik, amikor úgy gondolja a figyelmes Aladár, hogy a leveleimben gyakran emlegetett kedves barátommal együtt jöhetnénk. Őt is belefoglalja az invitációba, s egyúttal tovább bővíti a közös „rokonság” körét is. *„Csókoljuk Bertalan bácsiékat et Piroskát.”*⁶

A két lap között egy hosszabb levél: ceruzával, kis papírszeleteken. Innen derül ki, hogy még április 30-án elküldte nekem Ali *„a könyvet” „érzelmes dedikációval ellátva”*. Nem kaptam még meg valamiért, csak később. Nagybátyjával: Lászlóffy Árpáddal küldte, aki már 1959-ben írt nekem Ali megbízásából⁷ (akkor Aliék lakcím-változásáról volt szó, s valami dolgozatom közvetítéséről).

A nyári utazásnak már a részleteinél tartunk. Elégedetlen, amiért én azon a nyáron nem tudok menni Kolozsvárra. S az az ötletem se tetszik, hogy a saját (nagyra tartott, „külön bejártú”, apró) albérletemet ajánlom az ifjú házaspárnak. Hiszen az nem kerül így semmibe, én meg számtalan baráti, rokoni helyen tölthetem Pesten azt az időszakot. De felháborodva, aláhúzva: *„Hallani se akarunk arról, hogy kiköltözz e nyomortanyádról.”* Albérlet lenne a legjobb. Komolytalannak tartja azt, hogy ezen a nyáron nem tudok Erdélybe utazni, s még egyre csábít: *„...gyere, ne izélj! Állok elébe a csalódásoknak (csak manzárdszobánk van...)”* Utólag belegondolok: Ali mindig is nagyon szerette ezt a regényes, immár irodalomtörténeti hírű *„padlás-lakást”*. Életének, folytonosságának egy igen fontos darabja. S amit ír erről, a továbbiakban, ugyancsak jellemző. Úgy látom, hogy immár a költői hitvallás része:

⁵ Postai levelezőlap, Kolozsvár, 1962. június 21.

⁶ Postai levelezőlap, Kolozsvár, 1962. július 5.

⁷ Budapest, 1959. november 25.

...alacsonyok vagyunk, 178–190, a világgépemen hatalmas üvegek vannak. Ezekben laknak a távoli rokonaim és sosemlátott ismerőseim. Tervem szerint életem végére mindent befalazok (ergo: mindenkit kitelepítek) és így kívánok elébe állni az utókornak: a rólam készítendő életrajzfilmeket erre a tökéletes felületre kell vetíteni stb. stb., és mindent előlről. Kórus, formabontás, új színpadtechnika, levél, levél, levél.

Ma, immár több mint negyven év múltán (az író negyvennél több kötete ismeretében), közelebbi megismerkedés, sok egymást igazolás és sok meglepődés után talán most kezdem igazán megérteni ennek a régi, fiataalkori levélnek, a benne foglalt kitételeknek, vágyaknak, elképzeléseknek az igazi jelentését, tágas, merész távlatait. A levél befejezésében – szokás szerint – humorizálva visszatér a földre: *„Jobb így. Kellemesen meglepődsz, hogy mennyire normális vagyok közlőrl. Folytatás holnap.”* A következő lap *„Holnap van”* kezdése után azonban már nem tér vissza az előző hangulat: *„...azt hittem ma pihent agyubb leszek és még vagy hat flekket írok, meg verset is akartam küldeni a Stefánia ridiküljéről, de azt hiszem mindez a személyes megjelenésemben csúcsosodik ki, benne foglaltatik majd. Tehát. Bizony!”* S így nincs más hátra, mint ez a zárás: *„Akkor innen olvasd előlről.” „Atyai jóakaród: Al.”*⁸

Egyre közelebb kerül az utazás valószínűsége. Ezzel együtt a levelek is – mintegy megkönnyebbülve – egyre vidámabbak és játékosabbak lesznek. Kellemes utazás és találkozás előtti láz ez. Jól tükröződik Ali következő, július végi levelében.⁹ Szállás-ügyben keresem (találom) azt a megoldást, amit Ali itt kér (*„...ne próbálj minket »jócsaládba«, vagy nem külön bejáratú szobába dugni. Mert mi későnjövők vagyunk és szeretjük a függetlenséget”*). S a kérés teljesítése sikerül is. Akkor már „végre, önállóan”: egy 2x4 m-es, konyhai bejáratú személyzeti szobácskában lakom, s ugyanabban az épületben akad egy hasonló, szerény hely az ifjú házaspárnak. Még visszarévedünk a szegedi emlékekre is: Fekete

⁸ Kolozsvár, 1962. július 6. (Utánam küldve Paksra.)

⁹ Kolozsvár, 1962. július 20. Paksra.

Manyira, aki – e levél tanúsága szerint – éppen második kislányának örvend Kalocsán. („Öregsünk, ha már egyesek szaporodnak a generációnkból, rövidesen ráncosodni kezdünk. Különböztetve amit elképzelsz, mindent adj át!”¹⁰ – efféléket ifjúkora javában ír az ember.)

Felbukkan a szokott irodalmi, „filozófikus” eszmefuttatás is, leveleink akart-akaratlan alapközege:

...érdemes elgondolkozni, hogy messziről hogy kerülnek össze az emberek; mély konkluziója, hogy a szem, a fül, a hang, az ujjak elhanyagolhatók a koponyaléhoz viszonyítva. Konvencionális (általános) kezekből, fülekből, lábakból felépíthető a távoli, ha személyes, egyéni, elfogadható a szólása.

Mély vagyok, ugye. Na várj, leszek még mélyebb. Mostanában különben gyógyulok, szinte normális vagyok ami a művészetre való fogékonyságot illeti, szinte teljesen érzéketlen az ámolygásra. Csak ezt az érzelmes filozofálást tudnám legyűrni, és nem írnék többet verset, csak levelet és anzikszokat.

A komolytalankodás nyilvánvaló. Azt olvasom ki belőle, hogy a leírtakkal szöges ellentétben éppen hogy nagyon is idejét érzi a „filozofálásnak”, akárcsak a versírásnak. Az ömiróniával inkább ellenpontozza ezt, ellensúlyozza a „széplelkűség” látszatát. Itt megírható mindez, hisz közös elfogultságról van szó.

Végül, hogy te is szoktál zavaros dolgokkal kiállni a levelek ablakába. [...] neorealista helyzet ez, és gondold meg, még egy hónapig tart, aztán Pali bácsi és Matild néni leszünk, behúnyt szemmel megtalálható kartotékok, automatikusan megjelenő képek, kopogás nélküli bejáratosak haza, be. De az is érdekes, hogy milyen fontos a személyiség, haláláig nem állná meg az ember, hogy szellemi ismerőse fizikai valóját is ne kapja meg. De azt hányal megállja, hogy fizikai ismerőse szellemi valóját sose éri el. Úgy látszik ez könnyebben nélkülözhető annál a határnál, amit kapni kíván ember az embertől. Vagy mi?

¹⁰ Ugyanaz a levél. (Kolozsvár, 1962. július 20.)

A befejező mondatokban ismét humorizálva fordítja vissza a köznapit: „Szóval figyelmezz a gyakorlati teendőkre és ne ámolyogj lányom, Klára! A.”

Ugyanennek a levélnek a kezdete a költői bolondozás újféle kifejezése is. Groteszk abszurdként dramatizálja előző levelem „anyai lelkendezés”-ét és az erre kicsordulni készülő „könny”-et. Kettejük „párbeszéde” rendezői utasításokkal s meghatározott „szín”-en zajlik: „Pofa, két lyukkal, alol koponyacsont.”¹¹

Ezután az utazás előtti gyakorlati intézkedések következnek. Már csak egy „kizárólag tájékoztató adminisztratív levél” érkezik augusztus elején. Lényege az első, diadalmondattal: „Megvan a cédula mehetünk!”¹² Vidám „Szevasz!”-szal zárulnak a sorok. Majd befut a fejezet kezdetén idézett távirat.¹³

Ma már sehogy sem emlékszem vissza: végül volt-e pályaudvari várakozás s hasonlók.¹⁴ A mélyen bevésődő élmény: csengetés az Ilka u. 29. II. lakás ajtaján, nyitom, s ott áll az ifjú pár valóságos életnagyságban. A sokszor elképzelt jelenet, amikor megvalósul, mindig meglepetés. Anikó: ahogy kislánykorunkban rajzoltuk a tündéreket, magas, karcsú, lenge nő, hosszú szőke haj, valószínűtlenül áttetsző kék szemek. Aladár? Valamiért a klasszikus „poéta” légies, átszellemült alakját illesztettem a versek, levelek soraihoz. Hát itt valaki egészen más áll. Elfogadnám díjazott sportolónak, például birkózónak vagy futballistának. A kozmikus filozófus, a szellemi úrutazó egy magas, erőteljes fiatalember képében jelenik meg. Kedvenc nagybátyáimra

¹¹ Ide másolom a jellemző, játékos rögtönzést:
„Anyai lelkendezésed könnyeket csalt a szemembe. Szín: Pofa, két lyukkal, alol koponyacsont.

Anyai lelkendezés: (fennhangon) Ó, könnyű! Ó, könnyű! ...ég a házad ide ki!
Könny: (nem felel a hívásra)
Anyai I.: (hangosabban) Gyere ki stb.
Könny: (kinéz) Ne ízélj. Valóban rám vársz? Elhihetem? Nahát! Manapság, mikor mindenki Godóra vár – ime valaki, akinek én is szám vagyok. Klassz vagy, öreglány! Klara! Stb.

Stb.: (stb) stb...

Stb.”

¹² Kolozsvár, 1962. augusztus 4.

¹³ Kolozsvár, 1962. augusztus 20. 20,30.

¹⁴ A táviraton ceruzajegyzetek, firkák vannak, emlékeztetők aznapi teendők sorrendjéről, köztük szerepel a „pályaudvar” is. De felidézni nem tudom.

emlékeztet már első szavaival. Szeretetre méltó kedélyesség, jószág és derű, sziporkázó szellem.

Az első zavar pillanatok alatt átvált cinkos otthonossággá. Az eddigi, levélbéli, versbéli találkozások az eleven beszélgetésben még gyorsabbak, élvezetesebbek. Pillanatonként szemünk, fülünk előtt és általunk alakul ki a gondolatfutamok lánc. Nagy ugrásokban asszociálunk, utalunk csupa közös élményre, mintha gyermekkortól létező beszélgetést folytatnánk. Ali gyors ripszjtjai, kifogyhatatlan szójátékai beszélgetőtársa ötleteinek, kifejezéseinek is új szárnyat adnak. Két lábon járó szellemi nagyüzem. Szüntelen zakatol, de hangtalan, villámgyors a működése. Minden benyomást felszippant, láthatatlan rendszerébe illeszt. Amit értéknek talál, máris örli, párolja, kristályosítja, csiszolja.

Visszagondolva: mintha ettől kezdve megszűnt volna az idő. Mintha minden karikacsapásként haladt volna a maga útján. Mint amikor kellemes vakáció kezdődik, tele a szellemi felpozsúdlás sodrásával.

Gyorsan hódítják meg lakásadóimat (Ica nénit és lányát, Lulut is). Előbbi szervezi és mutatja máris a lefoglalt vendég-albérletet a ház földszintjén, Szabolcs néninél. Függetlenek vagyunk, mégis könnyen találkozhatunk, könnyen igazíthatjuk össze terveinket. Bár augusztus vége van, s számomra kezdődik a tanév, a Csepelre járos tanári munka, délután, estefelé többnyire összefutunk. Aliék közben járnak a várost, a rokonokat, kirándulnak is a Balatonra s máshová. De a közösen töltött időbe így is sok minden belefér. Találkozunk sorra akkori legközelebbi barátaimmal, kollégákkal.

Mivel életemnek ezt az időszakát magamban „Sánta Ferenc-korszaknak” nevezem¹⁵, ő persze az elsők közé tartozik. A közös találkozó előtt nem is gondolok rá, hogy hiszen ő is erdélyi. Mikor Anikó jellegzetes arcszabására, szemöldökívére felfigyel, beszédének ismerős hangsúlyait hallja, megilletődik. Meglepődöm.

¹⁵ Sánta Ferenc „korszakteremtő” számomra, mivel az egyetem után, állandó Eötvös Könyvtárba járó olvasó könyvtárosként naponta látom, majd beszélgetünk, s lassan ő lesz a bölcs tanácsadó. Például az önálló albérletbe költözésre való elszánásomat is neki köszönhetem. Voltaképpen csak később azonosult bennem a pótolhatatlan beszélgetőpartner a kitűnő íróval. Fontos novellái ekkoriban jelennek meg folyóiratban, s ekkor kaphatom kézbe második elbeszéléskötetét (*Farkasok a küszöbön*, 1961). A kiemelt időszakban dolgozhatott első regényén, *Az ötödik pecséten*, amely kötetben 1963-ban jelent meg.

Számomra új, ismeretlen ez a rokonság-érzés. Hiszen akkor még nem jártam Erdélyben (akárcsak a korabeli anyaországiak legnagyobb része). Közös ismerősünk lesz Sándor Gyurka (a későbbi „humoralista”), a másik állandó, kedves barát, akkoriban volt színésznövendék, segédszínész, akit nagyon sokra becsülök, s akit egyszemélyes színházra biztatok, bujtogatok. Ő a szomszéd sarkon lakik. És ott van Edit: a kórházban töltött hónapok idején kötött barátság „hozadéka”, aki igen ihletett, szép hangon mond verset és énekel. Az apró szoba megtelik a tervek, vágyak, életépítő álmok, fejtegetések feszültségeivel.

A további levelekben visszatér a közös új ismerősök figurája élménye, olykor egy-egy versben, vers- vagy novellatémában (*Ha Edit vak lenne*).¹⁶ Persze sokféle terv, program nem valósult meg.¹⁷ De talán éppen ez a bőség adta azt az érzetet, hogy a kitáruló lehetőségek szinte végtelenek. Mindenesetre igen kellemesen és gyorsan röpi el az idő. Még egyetlen, közös „mulatozás” is belefért a városnézéssel, kirándulással, filmmel, színházzal stb. telített programba. Emlémem szerint egy este együtt, gyalog vándoroltunk végig az Andrassy úton, s tértünk be – széles jókedvünkben, táncolni – az akkor legtovább nyitva tartó *Trojkába*. Az ragadt meg bennem – ma is ámuló elismeréssel –, hogy Ali, külföldiekkel találkozáskor, milyen természetesen tudott átváltani a hirtelen szükségessé vált nyelvre: franciára, oroszra.

Teltek a közösnek tekinthető hétköznapiak, s egybefolytak az „ünnepekkel”. Hiszen miközben iskolaórák szünetében vagy máskor visszatértem akkori fő munkámhoz: a bölcsészdoktori értekezéshez, jó volt tudni, hogy valaki érdeklődve fogja olvasni: Aladár pedig szintén átadta nekem azt a kéziratot, ami éppen kikerült a műhelyéből. S persze nagy, alapos eszmecserék következtek. A megfogalmazás, meghallgatás és meghallgatás lendülete, öröme, biztatása.

Sok mindent csak jóval később értettem meg. Például azt, miért jött lázba Aladár, amikor Ica nénivel beszélgetve szó esett arról,

¹⁶ Edit valahányszor hozzánk jött, elhaladt a Vakok Intézete előtt, találkozott vak emberekkel, csoportokkal. Tehetetlen szolidaritásérzetéből fakadt igazságtalannak látott sorsukkal szembeni lázadása, s az a visszajáró gondolat: mi lenne, ha ő is vak lenne? Miért éppen bizonyos embereket sújt a sors vaksággal? Aladárt megragadta ez a rögeszme – a maga módján.

¹⁷ Ezekre a Kolozsvárról küldött későbbi levelekből lehet következtetni.

hogya lenn a pincében még itt van azoknak a fonográf-tekercseknek az anyaga, amelyeket annak idején (az első efféle felvételek idején) a családban készítettek. Ott van „nagyapa valódi hangja”. Ez és minden más, hasonló lelet Aladár számára különleges izgalmat jelentett s jelent ma is. Később, amikor szerencsém lehetett megismerkedni páratlan gyűjteményeinek darabjaival (persze csak a gyűjtemények egy részével), s gyűjtőszendélyével, akkor illesztettem helyére ezt a mozzanatot is. Akkor kezdtem csak felfogni, hogy miért olyan fontos számára ez a sajátos, egyszemélyes karakterű gyűjtőszendély, amelynek királya és rabszolgája, ura és rabja egyszerre.

A baráti, irodalmi találkozások még a Nyugati pályaudvaron is folytatódnak, amikor fájó szívvel búcsúzunk. Összefutunk Kántor Lajossal, akit Czine Miska¹⁸ kísér ki. Kántor Lajost addig csak hírből ismerem. „Pozitív” irigységgel tartom számon, holmi nemes „verseny” jegyében. Hiszen egykorúak vagyunk, s ő immár közös generációnk költőinek neves kritikusa, rendszeresen publikál. (Pedig akkor még nem tudhatom, hogy mennyi idő fog eltelni, míg szerényen a nyomába érek! Amíg írásaim – s főként az erdélyiekről szólók – megjelenhetnek, hatalmas késéssel, várakoztatással, eldugva, olvasatlanul.¹⁹ Hiszen maguk a határon túli költők, írók is még évekig kevésbé ismertek nálunk, ha nem éppen egészen ismeretlenek.) Másfelől örvendek, hogy Lajos legalább már fiatalon ismertségnek és elismertségnek örvend. Aladár ott ismertet össze bennünket, míg várjuk a kolozsvári vonat indulását. Kolozsvárra érve, onnan írott első levelében kommentálja a jelenetet, már pontosan nem emlékezve:

...Végülis azt hiszem a Lajost be se mutattuk vagy mi volt. Pedig ő a Lajos.

¹⁸ Czine Mihály akkor már régen ismert, kedves kollégám, személyes ismerősöm volt, aki igen sokat segített nekem. Ő segített állást szerezni, ő vitte el Nagy Lászlónak a róla készített tanulmányomat, s ő volt az, aki aztán megismertetett bennünket egymással.

¹⁹ Például gondosan készített körképem az első Forrás-nemzedékről több évi várakozás után, 1967-ben a Kortársban (s ott is apró betűkkel szedve, a lapszám végén).

Nyilvánvaló, hogy Kántor Lajos hívja fel Czine Mihály figyelmét Aladár verseire, s azért kerül elő ez a kérdés:

Ha nem küldted el a könyvet Fekete Manyinak és úgy gondolod, hogy még ráér egy kicsit, és módod van rá, akkor add oda Czinének egy pár napra. Ez fontos lenne, nem tudta elolvasni sehol, ő mondta Lajosnak.²⁰

Jóval később, a korabeli sajtó anyagának rendezésekor látom: milyen fontos szerepet játszott Kántor Lajos már akkor az első Forrás-nemzedék indulásánál. S éppen Lászlóffy Aladáról ír kiemelten, mintegy vezérszereplőként.²¹

A kiemelt utalások is jelezhetik, hogy a pesti látogatás után nemcsak folytatódik, hanem bővül is a levelezéssel kezdődött kapcsolatok köre. Egyre célszerűbb, gyakorlati irodalmi együttműködés körvonalai alakulnak ki.

Fontos levéltéma lesz a mindennapi munkához szükséges könyvek, folyóiratok beszerzése: az *Értelmező szótár* hiányzó kötetei, máskor egy Juhász Ferenc-vers miatt keresett Új Írás-szám, Modigliani-album stb.²² Kísérlet történik arra, hogy kolozsvári lapban jelentessenek meg tőlem írást. *(A sürgős: küldj nekem József Attila cikket. Amit akarsz és ahányat akarsz. Az Utunknál beszéltem rólad, Józsefattilaszámot csinálunk és elvileg nincs semmi kifogás egy cikk ellen, kettő ellen se. Szóval ezt nov. 12-éig meg kéne kapjam. Én azt hiszem érdemes.)²³* Biztos elküldtem, ez kiderül a válaszból. A jóakarát értékéből nem von le az, hogy végül semmi sem lett a közlésből. *„A cikked megérkezett és persze mindenkinek tetszett, legépezték, megígérték és persze nem közölték, az ok: periférikus egy évfordulós számban. Jelenleg tulajdonomat képezi.”* Vigasztalásul mellékel két újságkivágatot: az

²⁰ Levél Kolozsvárról, 1962. szeptember 26. szerda.

²¹ A kérdéskörrel külön tanulmányokat írtam: *Egy befogadástörténet (kanonizáció? „bekerülés a kánonba”?) lépcsőfokai – Az erdélyi első Forrás-nemzedék indulása 1956–1962.* ItK, 2003; *Vissza a Forrásokhoz, de hogyan? Látó,* 2002/12. 54–65.; *A Korunk szerepvállalása az első Forrás-nemzedék elindulásánál.* Korunk, 2001/11. 103–111.

²² Kolozsvár, 1962. szeptember 28.; majd november 3. stb.

²³ Kolozsvár, 1962. november 2.

Utunkban és a Tribunában (magyarul, illetve románul) megjelent, József Attila emlékét idéző versét.²⁴

A nyári találkozásból megmarad a közös ismerősök kibővült köre. Hol az egyiknek, hol a másiknak szól üzenet: „Közlemény! Ica néninek. *Ma küldtem el egy tapogatózó levelezőlapot Torboszlóra. (Pontos címet akarok.)*”²⁵ – Máskor rég nem látott-hallott rokonok felkutatásáról van szó. Vagy: „Gyurkát [Sándor György] megtartjuk kegyelmünkben és alkalom adtán előléptetjük. Ő szegény tehetséges ember, ezért szeretjük mi és nem szeretik más tehetségesek. Az Üvegcipőben szerintem nagyon jó.”²⁶ Az év végi jókívánságoknál felsorolja mind a számon tartottakat.²⁷

De az első személyes találkozás egyik fő eredménye az, hogy „arc van a levél mögött”, „más lesz mint előbb”.²⁸ Más lesz a levelezés – s közben a levelezők is változnak, azaz inkább életútjaik alakulnak tovább, ha lassan is. A lassúság főleg saját pályámra vonatkozik. Joggal tér vissza Ali leveleiben, különböző változatokban az értetlen várakozás: „várjuk a doktori dísztáviratot.” „Azóta biztos doktor vagy. Kéne segíts a nem doktoroknak és doktorra szorulóknak.” „Nem tudom, mi lesz már a te doktorságoddal. Én se államvizsgázok persze most sem.” stb. Valóban, alaposan elhúzódik ez az ügy – mint oly sok más is az életemben.

De Aladár még ennek az évnek végén hosszabb időre megtalálja szellemi helyét, emberi közösségét mindenképpen. „A kiadótól elhelyeztek, most a Napsugár című gyermeklapnál dolgozom.”²⁹

Találkozásainknak ezzel új fejezete következik.

²⁴ Kolozsvár, 1962. december 10.

²⁵ Kolozsvár, 1962. szeptember 26.

²⁶ Kolozsvár, 1962. október 4. A Petőfi Színház korabeli Molnár Ferenc-előadásáról van szó, Domján Edit főszereplésével. Sándor György apró szerepeket kapott benne Szinetár Miklós jóvoltából, s ezekből az apróságokból formált emlékezetes egyéni fellépést.

²⁷ Kolozsvár, 1962. december 28. „Mégkérem a mellékelt üdvözlőlevelet juttasd el Szabolcsnéniének és Ica néniéknek mindketten kézcsók, csók stb. BUÉK. Gyurkának, Editnek, S. Ferinek, hugaidnak stb.”

²⁸ Kolozsvár, 1962. szeptember 26.

²⁹ Kolozsvár, 1962. december 9.

Az első pesti találkozás egyik legmaradandóbb irodalmi nyoma – számomra különleges kincs, a mából visszapillantva: irodalomtörténetileg is egyedi érték – az a kis kéziratos füzet, amelyet búcsúzaskor nyomott a kezembe Aladár. Azóta is nagy becsben tartom. Apró betűkkel, piros tintával, kézzel írott versgyűjtemény ez. Harmincöt vers. Szinte kis kötet, összerendezve. *Előszóval* kezdődik és *Utóirattal* zárul. Címe nincs. A „borítólapján” (összehajtott papírlap) csak ez áll:

1962. IX. 22.

L. A.

Mintegy megőrzésre bízta rám. Ma is nagy kitüntetésnek érzem, de akkor különösen annak éreztem. Csak ma tartom különösnek, hogy bár olvasgattam, idéztünk is belőle bizonyos sorokat, voltaképpen szinte elfeledkeztünk róla. Főként Ali volt így vele. Jó pár év (évtized?) múltán, mikor szóba került, meglepődve forgatta, sőt ki is írt belőle részeket, volt, amit elhelyezett akkori kötetében, sokszor részletként, másik versben. De amikor vissza akartam adni, elhárította. Maradjon csak így, egyben.

Ennyi idő után kézbe véve látom, hogy különös helyet érdemel az életműben. Hiszen tulajdonképpen az egyetlen, egységes (darabonként is datált!), meghatározott sorrendbe rendezett versgyűjtemény. Mai ésszel utánagondolva: talán azért is kaphattam ezt kézbe, mert az akkor napvilágot látott első (Forrás)-köteté kényszer-összeállításából mindez kimaradt, illetve annak megrendeltségével szemben a költő öntörvényű vers-írását, gondolat- és érzésrendjét tükrözi.³⁰ Bizonyosságul állhat itt akár az *Előszó*. (Ahhoz a vers-kisebbséghez tartozik, amely később – az említett újraelővétel után – részeiben helyet kapott más versben, más kötetben, s amelynek bizonyos sorait nagy előszeretettel idéztünk, idéztük.) Úgy érzem, itt s így van a helyén.

*Sokáig külső tekintetet erőltettem
magamra: lássam, nem bántom
társaim, kik összefoghatnak s meg-*

³⁰ Ide tartozónak vélem a külön, írógéppel leírt, ideillesztett *Köd* című versciklust, amely akkor szintén nem jelent meg kötetben. Csak jóval később.

egyezhetnek abban, hogy lábatlankodom.

*Sokáig külső tekintetet erőltettem
magamra: és a közértelem dobhár-
tyáin doboltam ki előbb megnyilat-
kozásaimat, és jó érzés volt ha vissz-
hangot vertek másban, idegenekben.
Pedig magátólértetődő volt, hogy
ezek a szinte közhelyek ilyen fogad-
tatásban részesülnek.*

*És várom, hogy valaki így tekin-
tettel lesz rám is, hogy eljönnek és ki-
néznek szemem ablakán önmaguk-
ra a többiek is. Utóvégre kell, hogy
mindenki külső tekintetet erőltessen
magára, hogy lássa: nem sérti tár-
sait, hallja: megértik-e, hogy köz-
tük otthon legyen.*

1962.

Az egész kis gyűjtemény megérdemelne egy retrospektív külön kiadást, épp most, a pályaösszegezés idején. Én mindenképpen kellemes feladatnak érzem az adott költői szövegek „feldolgozását”.

Nagy a kísértés, hogy sorra idézzek legalább jellegzetes, kedvenc versrészleteket, sorokat, például, mint a következők:

*Fogok venni magamnak egy ka-
nári sárga inget, hogy énekelhessek
benne.*

*A tegnap óta elszállott jóhangu-
latom, az éjjel elfelejtett versem a-
karom kiheverni egy kiadós murival.*

*Fogok venni magamnak egy ka-
nári sárga inget, vagy kanári sárga
gondolatot, kanári sárga emlékezetet
szerzek és röpködni hagyom olyan helye-*

*ken, ahol sohase voltam, hogy hely-
színi közvetítéseiből új és új impul-
zusokat kapjon túlterhelt, terhelt, ér-
zékeny életem.*

Így voltam.

Ezt üzenem.

62.

Vagy például az a vers, amelyiknél a lap oldalán szerepel a konkrét utalás a 62-es pesti nyár hosszú beszélgetéseire. („Hivatkozással IX. 21-iki beszélgetésre – fenntartom!!!”) Cím, avagy első sor? Aláhúzva: *Egy kép: nagyapám ül a széken.*

Azóta meghalt.

*Öreg Ernő ül, milyen nyugodtan
Ül és szépen az ismerős udvaron.
És most már ne ismerné azt a tor-
nácot! Senkit ne ismerne ez az ember?*

*Ez olyan emberi, hogy csak néha
tudok kiemelkedni és megütközni.
Mert emberfeletti tanulságok is van-
nak – egyelőre nem tudom kinek
a hasznára, mert mi nem vagyunk
emberfelettiék!*

Egy kép: öreg korom

Egy kép: más

Egy összkép is akad, s azon

már követhetetlenek az éveink.

1962. VIII. 23.

Úgy vélem, meg kell elégednem ezekkel a szemelvényekkel. A költészetbéli hely kijelölése, a részletes elemzés inkább a monográfiába kívánkozik. (Akárcsak mindezeknek a jelentékeny poétikai vonatkozásai, például a műfajok és versformák váltásai.)